

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARDA YOZMA NUTQINI BUZISH MEXANIZMINI ISHLAB CHIQISH

¹Aralova Iroda Meliqo'zi qizi

JDPU maxsus pedagogika kafedrasini o'qituvchisi,

²Berdiyev Xurshid

JDPU Pedagogika –psixologiya fakulteti Maxsus pedagogika
(logopediy) yo'nalishi 2-bosqich magistri.

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7809732>

ARTICLE INFO

Received: 29th March 2023

Accepted: 07th April 2023

Online: 08th April 2023

KEY WORDS

Nutq, Ovoz, so'zlar, Fonemik, logopediya.

ABSTRACT

Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar nutqining rivojlanganlik darajasini, intellektual holatini, ruxiy faoliyatlarining rivojlanganlik holatini hisobga olgan holda, yozuv ko'nikmasini yakka va frontal mashg'ulotlarda shakllantirish bo'yicha differensiallashgan korreksion-logopedik ish tizimi tashkil etish.

Ko'pincha bolalardagi o'tkir muammo - talaffuzning buzilishi, fonem tushunishning etishmasligi. Tuzatish ishlari nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarni so'rovdan boshlash kerak. Bu ish bolaning eng aniq muammolarini aniqlash, nutq buzilishlarini tashxislash uchun juda muhimdir. Tekshiruv davomida barmoq va qo'llarning harakatchanligi holatini hisobga olish kerak. Buning uchun quyidagi misollardan foydalaniladi:

- 1) O'ng (chap) qo'lning 2 va 3 barmoqlarini ko'rsating.
- 2) O'ng (chap) qo'lda 2 va 5 barmoqlarni ko'rsating.
- 3) Barmoqlaringizni navbat bilan halqaga aylantiring: har bir barmoq bosh barmog'iga tegadi: "Salom, barmoq", o'ngda, chap qo'lda.
- 4) Barcha barmoqlarni o'ng va chap qo'llardagi halqaga katlayin.

Shakllanmagan funksiya haqida gapirish mumkin, agar u bir xil harakatning o'zboshimchalik bilan takrorlanishi, bitta harakat yoki holatga rioya qilish, harakatning sezilarli sekinligi bo'lsa. Keyingi qadam fonemik tahlil va sintezni o'rganish bo'lishi mumkin. Tadqiqot davomida fonemik tahlilni aniqlash qobiliyati:

- 1) So'zning fonida tovushni ajratib ko'rsatish. Ko'rsatma: Ovozni eshita olasizmi? Q Bir so'z bilan aytganda, qopqoq? ", " Bir so'z bilan A tovushi, Anya? " Baliq so'zida B tovushi bormi? ". Bola ta'kidlashi kerak tovush intonatsiya bilan talaffuz qilinadi.
- 2) Ovozni so'zdan ajrati. Ko'rsatmalar: "Mo'ynali kiyimlardan so'zda qanday tovushni eshitasiz?", "Bir so'z bilan xatolik?", "Bir so'z bilan panja?".
- 3) So'zdagi tovushning boshqa tovushlarga nisbatan o'rnini aniqlang: "So'zning qayerida S tovushi eshitiladi. Bog', so'z boshida yoki oxirida? Keyin so'zning oxirida, keyin esa o'rtada tovushni aniqlash taklif etiladi: burun, ari.
- 4) So'zdagi tovushlar sonini aniqlang. Tavsiya etilgan bir bo'g'inli so'zlar (mushuk, uy, bog', shovqin, og'iz, eman, mushuk, saraton), so'zsiz so'zlar (ramka, bo'tqa, tulki, qo'l , panja, mo'ynali kiyim, Pusha, chana), shuningdek, so'zlardan tashkil topgan so'zlar. beshta tovush (mushuk, sirka, bank, kulba).

5) Ovozlarini qarama-qarshilikka ko'ra farqlash (fonematik idrok):

a) OVOZ - kar (uy - tom, quyon - treska, issiqlik - to'p, ayol - dad, lasan - hammom);

6) YUMSHIKLIK - QATTIQLIK (burchak-ko'mir, mayda-ajin, edi-kaltak,)

v) hushtak chalish - hushtak chalish (quti - bo'tqa, kalamush - tom, kosa - sichqon, quyon - sincap, treska - podada);

d) OVOZLAR L - R (shoxlar - qoshiqlar, qo'l - Luka, plash - bulochka).

Fonemik sintezning quyidagi funktsiyalari shakllanishni tekshirish uchun ishlatiladi:

1) Ketma-ket berilgan tovushlardan so'z yasash qobiliyatini aniqlang.

Ko'rsatma: "Ovozlarini tinglang va qaysi so'zni olganingizni ayting." Dastlabki uchta tovush taklif etiladi: C, O, K - sharbat, Shovqin - shovqin, Qisqichbaqa - Qisqichbaqa, HOUSE - uy, Yozish - yozish. Keyin to'rtta tovush: K, A, Sh, A - bo'tqa; HAND - qo'l; U, T, K, A - o'rdak; I, G, L, A - igna; K, R, O, T - mol; TABLE - jadval. Beshta tovush: P, O, L, K, A - raf; M, A, R, K, A - tovar belgisi; SLED - chana; PILLAR - ustun; POYABAL - poyabzal.

2) Buzilgan ketma-ketlikda berilgan tovushlardan so'z yasash qobiliyatini aniqlang.

Diagnostika va ovozli talaffuz holati quyidagi parametrlarni o'rganishga qaratilgan. Izolyatsiya qilingan talaffuz tovushlarini tadqiq qilish: unlar; A, O, U, E, I, S. hushtak chalish, shivirlash, affrikatlar: C, C, 3, Z, C, V, V, H, V; rezonans tovushlar: P, Pb, L, L, M, Mb, H, Hb; kar va ovozli juftliklar: P - B, T - D, K - G, F - V, qattiq va yumshoq tovush (Pi - B, T - D, K - G, F - V); yumshoq tovushlar turli unlilar bilan birlashtiriladi, ya'ni. PI, PYA, PE, PYU, shuningdek, D, M, T, S va boshqalar. Jarayon: nutq terapevti tovushlarni chaqiradi, bola takrorlaydi. Bir tovushning takrorlanishidan iborat vazifalar qo'llaniladi, chunki u bir tovushdan ikkinchisiga artikulyar o'tishni kamaytiradigan sharoitlarni yaratadi. Tadqiqot bo'g'inlarida tovush talaffuzi: ochiq, yopiq, undoshlar birikmasi bilan. Keyin bolaning nutqida tovushlarni qanday ishlatishini bilishingiz kerak. Tekshiruv tovushlarni almashtirish, buzish, aralashtirish va o'tkazib yuborishga qaratilgan. Sinov qilingan tovushlardan olingan so'zlarni o'z ichiga olgan rasmlar to'plami qo'llaniladi. Turli bo'g'in tarkibidagi so'zlar tanlanadi. Gaplarda tovushlarning qanday talaffuz qilinishiga alohida e'tibor beriladi.

Hushtak va xirillagan tovushlarning talaffuzini tekshirish uchun misol jummalari:

Mushukning yumshoq dumi bor. Sevara kampirga yo'l berdi. Ayyiq bolasi qarag'ayga chiqdi. P, Pb, L, L, M, Mb, H, Hb tovushlarining talaffuzini tekshirish uchun misol jummalari: Undosh tovushlarning talaffuzini tekshirish uchun takrorlash bo'yicha takliflar; tovushlar (ovozli va kar) P - B, T - D, K - G, F - B, C - 3, W - F: Bir sincap eman daraxti ustiga sakraydi. Bolalar o'rmonda o'rmon chuqurini ko'rdilar. Arraning tishlari og'riyapti. Sonya ko'k kamon bog'laydi. Tekshiruv davomida notalarning tabiati qayd etiladi: so'z fonida tovushlarni noto'g'ri tanlash, so'zdagi tovushlar sonini aniqlay olmaslik, ziddiyatli tovushlarni noto'g'ri tanlash, ba'zi tovushlarni talaffuz qilishda qayd etish, qisqartirish. bo'g'inlar soni bo'yicha, bo'g'inlarni soddalashtirish (undoshlar to'qnashganda, undoshlardan biri tushadi), bo'g'inlarni taqlid qilish, bo'g'inlar sonini qo'shish, bo'g'in 'ichida va tovushlarni o'zgartirish. So'zning bo'g'in tuzilishining qo'pol bo'lmagan buzilishlarini aniqlash uchun quyidagi jummalarni takrorlash tavsiya etiladi:

Alisher achchiq dori ichadi. Chorrahada politsiyachi bor. Kosmonavt kosmik kemani boshqaradi. Yozuv tilini o'rgatish ikki asosiy bosqichga bo'linadi - o'qish holatini tekshirish va yozish ko'nikmalarini tekshirish. O'qish - Bu juda ko'p operatsiyalardan iborat murakkab

faoliyatning murakkab turi. O'qish qobiliyatlari uning bir nechta parametrlarining kombinatsiyasini to'liq tavsiflashi mumkin: usul, tezlik, aniqlik, avtomatlashtirish ("ravonlik" deb ataladi) va o'qishni tushunish. Shuning uchun o'qish testi odatda quyidagi tartibda beriladi:

1. Bo'g'inlarni o'qish (oddiy - ochiq va yopiq, undoshlar birikmasi bilan).
2. So'zlarni o'qish (bir bo'g'inli, qo'sh bo'g'inli va ko'p bo'g'inli – tovushli bo'g'in tarkibida sodda va murakkab).
3. Gaplarni o'qing (jumladagi sodda so'zlar va murakkab bo'g'inlar).
4. Matnni o'qing va takrorlang.

Tayyorgarlik bosqichini va trening davomida yozish jarayonini tekshirish talablarini hisobga olgan holda, savodxonlik darajasini aniqlashga qaratilgan standart maktabgacha ta'lim dasturi; yozuvning buzilishini aniqlash. Darsga qo'yiladigan talablar (nutq materiali):

- 1) Nutq materiali barcha fonetik guruhlarning tovushlarini o'z ichiga olishi kerak.
- 2) akustik-artikulyatsiya o'xshashligi bo'lgan tovushlarning pozitsion yaqinligini, shuningdek, kinetik o'xshashlik bilan aralashgan harflarni ta'minlashi kerak.
- 3) so'zlarni o'z ichiga olgan turli murakkablikdagi bo'g'in-ritmik tuzilish. So'rovning taktikasi moslashuvchan - nutqi to'liq bo'lmagan bola erishgan darajadan: agar nutqi to'liq bo'lmagan bola matn yoza olmasa, matnni yoki so'zlarni, harflarni, shakllarni, rasmlarni - shakllangan va buzilgan grafikdan nusxa ko'chirishingiz mumkin. -leksik faoliyat ularning aloqalarini aniqlashga o'tishingiz kerak. Yozish ko'nikmalari so'rovi.

1. Qo'lda yozilgan matndan so'z va iboralarni ko'chiring.
2. Chop etilgan matndan so'z va iboralarni o'chiring. Shakllar, rasmlar bilan yozing:
 - a) kichik harflar
 - b) bosh harflar.
4. Bo'g'inlar shakllar, rasmlari (oddiy -ochiq va yopiq, murakkab - undoshlar qo'shilishi bilan ochiq va yopiq).
5. Shakllar, rasmlar bilan turli tuzilishdagi so'zlarni yasang.
6. Gaplarni xotiradan yozib oling.
7. Eshitish shakllari, rasm bilan.
8. Syujetli rasmlar turkumi asosida hikoya yozish va yozish (5-6 yoshli bolalarda nutqi to'liq bo'lmagan).

Barcha natijalar qayd qilinadi va tahlil qilinadi. Tabiiyki, yozuvni yozuvchining o'zi tuzatadi, nutq terapevti bundan saboq olishi kerak. Natijada, aniq yozuvlarni identifikatsiyalash va identifikatsiya qilish tizimlarini ishlab chiqish zarurati tug'iladi. Quyidagi logopediya tizimi bir qator muhim vazifalarni hal qilishga imkon beradi: disgrafiya belgilarini batafsil aniqlash va ma'lum bir nutqning to'liq rivojlanmagan bolada yozuv holatining to'liq rasmini ta'minlash; belgilangan qoidaning buzilishini

hisobga olgan holda mashqlarni tanlash; tuzatish mashg'ulotlarining samaradorligini nazorat qilish va o'z vaqtida tuzatishlar kiritish. Yozuvning buzilishi haqidagi xulosa, albatta, nutqi to'liq rivojlanmagan bolaning bir yoki ikkita ishining materialiga asoslanmasligi kerak, chunki bu nafaqat aniq eslatmalarning tabiatini, balki ularning xususiyatlarini ham o'rganishdir. chastota. Nutq terapevti ishlaydi Maktabgacha ta'lim muassasasida nutq

terapevti fonemik ongni rivojlantirish, tovushlarni sahnalashtirish va avtomatlashtirish, yozma nutq buzilishlarini tuzatish ustida ishlashni boshlashi kerak.

Yozma nutq buzilishlarini tuzatish bo'yicha ishlar quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi:

1. Barmoqlar harakati ko'nikmalarini rivojlantirish.
2. Nutq buzilishlarini tuzatish.
3. Yozma nutq buzilishlarini tuzatish.

Barmoqlar va qo'llarning kichik mushaklarini rivojlantirish uchun quyidagi harakatlar qo'llaniladi:

1. Bolalar qofiyalari talaffuzi bilan barmoq o'yinlari, til burish, til burish, she'rlar.
2. Qo'llarning nozik motorli ko'nikmalarini rivojlantirish uchun gimnastika majmuasiga birlashtirilgan nutq hamrohligisiz maxsus mashqlar barmoq gimnastikasi deb ataladi.
3. O'yinchoqlar va narsalar bilan o'yinlar va mashg'ulotlar: ochiladigan tugmalar, tayoqlar, donalar, boshqalar va boshqalar; ipga boncuklar, boncuklar, halqalar, tugmalar bog'lash; tikish va mahkamlash va ochish tugmalari; mozaika yasash va boshqalar.

Nutqda nuqsoni bo'lgan bolalarda nutq buzilishlarini tuzatish bo'yicha ishlar ularning hissiy-motor va aqliy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Muayyan xatolarni to'g'ri talqin qilish uchun nutq terapevti bolaning yozishni o'zlashtirishda engib o'tishi kerak bo'lgan barcha qiyinchiliklarni to'liq tushunishi kerak. Tuzatish harakati jarayonida nutqning rivojlanish darajasini, kognitiv faollikni, hissiy sohaning xususiyatlarini va bolaning motorli ko'nikmalarini hisobga olish kerak.

Tuzatish harakati - bu maqsadli, murakkab tashkil etilgan jarayon bo'lib, unda turli bosqichlar ajralib turadi. Ularning har biri o'z maqsadlari, vazifalari, tuzatish mashqlari va mashqlari bilan tavsiflanadi. Logopedning asosiy vazifasi - to'g'ri yozish ko'nikmalarini mustahkamlash. Nutq terapiyasi jarayonining tuzatuvchi yo'nalishi boladagi mavjud buzilishlarni bartaraf etish va tuzatishni o'z ichiga oladi. Taklif etilayotgan tuzatuvchi mashqlarning samaradorligi buzilishlarning tuzilishiga, klinik diagnostikaga va etakchi buzilishning tabiatiga qarab differentsial yondashuvni hisobga olgan holda ularni tizimli va erta qo'llash bilan mumkin. Tuzatish ishlarining muvaffaqiyati, shuningdek, bolaning individual xususiyatlari, uning moyilligi, qiziqishlari, qobiliyatlari bilan belgilanadi, ayniqsa ular imkon qadar erta aniqlansa va rivojlantirilsa. Yozuv nutq faoliyatining murakkab shakli, ko'p bosqichli jarayondir. U turli analizatorlarni o'z ichiga oladi. Yozish jarayonida ular o'rtasida yaqin aloqa va o'zaro bog'liqlik o'rnatiladi. Bu jarayonning tuzilishi malakalarni egallash bosqichi, topshiriqlar va yozish xarakteri bilan belgilanadi. Yozish og'zaki nutq jarayoni bilan chambarchas bog'liq bo'lib, faqat uning etarlicha yuqori rivojlanishi asosida amalga oshiriladi.

References:

1. Shomahmudova R. To'g'ri talaffuzga o'rgatish va nutq o'stirish. - T.: «Ilm ziyo» nashriyoti, 2018.
2. Axmedov N.K. Normal va patologik anatomiya bilan fiziologiy. T., 2018.
3. Abdullaeva G. «Chiroyli yozishga o'rgatish». T., 2016 y.
4. Abdullaeva G. va boshqalar. «Alifbe». T., 2016 y.
5. Mo'minova L., M.Ayupova. «Logopediya». T., 2015 y.

6. G'ulomov A., X.Ne'matov. «Ona tili ta'limi mazmuni». T., 2015 y.
7. G'ulomov A., V.Jobilova «Nutq o'stirish mashg'ulotlari». T., 2015 y.